

<https://doi.org/10.15407/sofs2023.02.138>

УДК 338.24

Г.О. АНДРОЩУК, кандидат економічних наук, доцент,
головний науковий співробітник
Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України
вул. Казимира Малевича (Боженка), 11, 03150, Київ, Україна
e-mail: genandro1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0781-9740>

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ РОЗВІДКИ В ПНР: НОВЕ МОНОГРАФІЧНЕ МІЖДИСЦИПЛІНАРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Рецензія на книгу: Sikora Mirosław.

**BlackBox. Wywiad jako instrument transferu technologii
i wsparcia decyzji ekonomicznych w PRL 1955—1990**

IPN Katowice — Warszawa, 2021, 1040 s.

Стаття містить детальний аналіз монографічного дисциплінарного дослідження польського науковця Мірослава Сікори, присвяченого діяльності науково-технічної розвідки (НТР) в Польській Народній Республіці. Подано коротку інформацію про автора і опис його наукового доробку, розкрито методологію, використану у процесі виконання дослідження. Узагальнено висновки автора книги щодо організації, методів та ефективності діяльності НТР Польщі. Відзначено надзвичайну ґрунтовність і фактологічну насиченість видання. Підкреслено, що

Цитування: Андрощук Г.О. Діяльність науково-технічної розвідки ПНР: нове монографічне міждисциплінарне дослідження (рецензія на книгу: Sikora Mirosław. BlackBox. Wywiad jako instrument transferu technologii i wsparcia decyzji ekonomicznych w PRL 1955—1990, IPN Katowice — Warszawa, 2021, 1040s.). *Наука та наукознавство*. 2023. № 2 (120). С. 138—149. <https://doi.org/10.15407/sofs2023.02.138>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

найбільш цікавою для автора дослідження є проблема не розвідки як такої, а її взаємодії з економічною сферою та сектором досліджень і розробок: зібравши відповідні емпіричні дані, автор показав, що синергетичний ефект такої взаємодії полягав у забезпеченні промисловості технологіями та економічною інформацією, отриманою через канали розвідки. Іншими важливими результатами дослідження архівних матеріалів щодо діяльності НТР Польщі були: систематичне і навіть безпрецедентне збільшення чисельності зайнятих у цій галузі розвідки, що свідчить про важливість науково-технічного чинника у забезпеченні безпеки держави; поступове зростання частки СРСР серед користувачів матеріалів польської розвідки; пріоритетне значення високих технологій у взаємному обміні інформацією між радянською і польською розвідками. Зроблено висновок, що книга становить значний інтерес для фахівців-науковців і широкого загалу читачів, які цікавляться історією спецслужб, економічного шпигунства, новітньою історією Польщі, історією холодної війни і питаннями на межі технологічної та економічної історії.

Ключові слова: інтелектуальна власність, науково-технічна розвідка, економічне шпигунство, інформація, конструкторська документація, ноу-хау, трансфер технологій.

Все таємне стає явним

Біблія. Євангеліє
від Марка (гл. 4, ст. 22)
і від Луки (гл. 8, ст. 17)

Розвідка — це вияв пізнавальних процесів людини, організованих у межах держави. Цей інститут допомагає владі створювати репрезентацію дійсності та актуалізувати знання про міжнародне середовище у нескінченній безлічі вимірів (наприклад, світоглядні концепції, тренди в розвитку науки і технологій, системи виробництва товарів і навіть напрями у мистецтві). Розвідувальна служба збирає інформацію для потреб державного керівництва, частина якої отримується таємно та незаконно. Співробітники розвідки також проводять різні спеціальні операції на користь держави, якій вони служать. Завдання служби розвідки пов'язані з імперативом безпеки. Одержувачі розвідувальної інформації часто приймають на її основі важливі політичні та економічні рішення. Незалежно від універсального корпусу питань, які цікавлять розвідку, її оперативні ресурси можуть використовуватися для конкретних цілей, що визначаються рівнем розвитку та геополітичним становищем держави.

Масове використання секретних служб комуністичними державами після 1945 р. для отримання науково-технічної та економічної інформації не мало прецедентів у історії розвідувальних установ. Це було вимушеною реакцією на прагнення капіталістичних країн до підвищення рівня життя суспільства та модернізації армії.

Схеми проникнення в наукові центри, підприємства та фінансові установи високорозвинених країн Заходу розроблялись у СРСР ще в міжвоєнний період. У 1970-х роках розвідка вже була важливим чинником технічного прогресу та економічного розвитку ПНР. Удосконалювалися методи обходу стратегічного ембарго НАТО шляхом створення замаскованих мереж торговельних посередників у всьому світі.

Автор рецензованої монографії «Чорна скринька. Розвідка як інструмент трансферу технологій і прийняття економічних рішень у ПНР 1955—1990» — польський історик, доктор гуманітарних наук Мірослав Сікора, співробітник регіонального відділення Інституту національної пам'яті (ІНП) у м. Катовіце (Сілезія), пропонує читачеві реконструкцію історії галузі розвідки ПНР, що займалася сферою науки та економіки. Автор зазначає, що цю книгу він писав упродовж 10 років, хоча вона стосується проблематики, яку він почав вивчати 15 років тому, щойно став працювати в ІНП. Цій фундаментальній монографії передували інші, не менш цікаві його книги польською та німецькою мовами¹.

Оскільки мною раніше підготовлено рецензію на одну з його попередніх робіт², що містить аналіз 20 систематизованих і опрацьованих документів (звіти національних резидентур 1-го управління МВС та зведення про діяльність науково-технічної розвідки ПНР), то зазначу, що окрім польської та німецької науковець володіє англійською, фран-

¹ Кузня зброї третього рейху. Німецька збройна промисловість у Верхній Сілезії під час Другої світової війни (Sikora Mirosław. Kuźnia broni III Rzeszy. Niemiecki przemysł zbrojeniowy na Górnym Śląsku podczas II wojny światowej. Katowice — Kraków 2007. 384 s.); Думка на прив'язі. Оперативний контроль за академічним середовищем Катовицького воєводства Службою безпеки в 1970—1980-х роках ХХ ст. (Myśl na uwięzi. Kontrola operacyjna środowisk akademickich województwa katowickiego przez Służbę Bezpieczeństwa w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku. Studia i szkice, red. A. Dziuba, M. Sikora. Katowice, 2010. 430 s.); Звіти служби безпеки СС з провінції Верхня Сілезія 1942—1944 рр. (Berichte des Sicherheitsdienstes der SS aus der Provinz Oberschlesien 1942—1944, j. niem., oprac. Mirosław Sikora (wprowadzenie), Mirosław Węcki, Sebastian Rosenbaum, seria: Dokumenten und Materialien zur ostmitteleuropäischen Geschichte. Publikacja internetowa na witrynie Herder Institut Edycja dokumentów, 2015. 200 s.); Хай-тек за залізною завісою. Електроніка, комп'ютери та системи управління в ПНР (High-Tech za żelazną kurtyną. Elektronika, komputery i systemy sterowania w PRL, red. M. Sikora (współpraca P. Fuglewicz). IPN Katowice — Warszawa 2017. 700 s.).

² Андрощук Г.О. Науково-технічна розвідка Польської Народної Республіки: організація, методи діяльності та ефективність (рецензія на книгу: Wyniki pracy wywiadu naukowo-technicznego MSW PRL 1971—1989. Opracował i wstępem poprzedził Mirosław Sikora. Instytut Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Katowicach. Katowice — Warszawa, 2019. 352 s.). *Наука та наукознавство*. 2022. № 3 (117). С. 133—138.

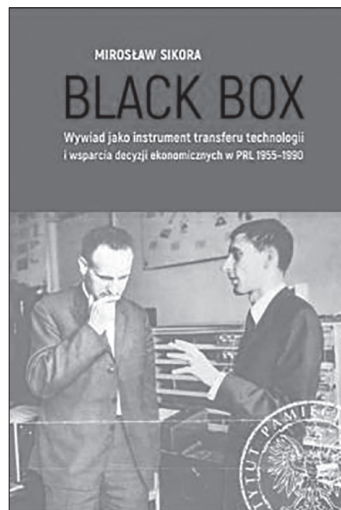
цузькою, російською мовами, і це дало йому можливість опрацювати значний масив першоджерел в архівах багатьох країн, провести консультації з колишніми працівниками спецслужб і підготувати цю фундаментальну працю про діяльність науково-технічної розвідки (НТР).

Перш ніж перейти до проблеми НТР, варто підкреслити, що історики, предметом досліджень яких є західні спецслужби, насамперед цікавляться їхньою діяльністю в політичній, ідеологічній, культурній, військовій сфері, але відносно мало уваги приділяють питанням наукової та технічної розвідки, економічного чи промислового шпигунства. Тому фахове дослідження економічного і науково-технічного шпигунства, а також способів його запобігання та розкриття нині мають величезне практичне значення для вирішення питань національної безпеки і повинні бути однією з пріоритетних тем юридичної та економічної науки.

Структура монографії. У вступі систематизовано стан досліджень і понятійний апарат. Поняття «науково-технічна розвідка» автор визначає як отримання інформації загальноекономічного характеру, в т. ч. про фінансові ринки, сировину та питання, пов'язані з інформаційним забезпеченням торговельних переговорів, які веде комуністична влада. Автор пропонує таке тлумачення НТР виходячи з практики його використання в спецслужбах країн-членів Варшавського договору, особливо в СРСР.

Книга складається з трьох частин. Перша частина містить інформацію про міжнародну передачу технологій і правила стратегічного ембарго, які діяли в ту епоху, а також про потреби й обмеження польської економіки, обумовлені її членством у Раді економічної взаємодопомоги (РЕВ). У цій частині використано документи, зібрані в архівах Німеччини, Франції, Росії та США.

Другу частину присвячено розвитку організаційної та кадрової складових НТР. Розкрито особливості середовища, механізмів функціонування та взаємодії НТР із суб'єктами національної економіки ПНР і польськими установами, розміщеними за кордоном і підпорядкованими Міністерству закордонних справ (МЗС) та Міністерству зовнішньої торгівлі ПНР. Зазначимо, що автор свідомо вніс зміни у підрозділи 5.3, 5.4 і 5.5, щоб унеможливити ідентифікацію співробітників розвідки. До цієї частини включено й 14 архівних матеріалів із ресурсів ІНП.

У третій частині надано докладні відомості про результати роботи НТР за п'ятьма головними напрямками: електроніка, автоматика та інформаційні технології; фармацевтична промисловість і біотехнологія; машинобудування та хімічна промисловість; збройова промисловість і потреби спецслужб: економічні питання та обслуговування зовнішнього боргу.

Комплексні дослідження НТР та її впливу на розвиток економіки не проводилися в Польщі ані в міжвоєнний період (1918—1939 рр.), ані в наступні епохи. НРТ в часи холодної війни не була пріоритетною темою досліджень і в інших країнах. Лише у 1980-х роках Конгрес США опублікував кілька аналітичних матеріалів, присвячених роботі НТР передусім у СРСР, ПНР і НДР. Про кадрові ресурси і результати діяльності НТР у СРСР широкому читацькому загалу стало більше відомо лише з книг Христофора Ендрю та Василя Митрохіна, опублікованих у 1990-х роках³.

Розкриття документів про діяльність органів безпеки ПНР після створення ІНП у 1998 р. розширило можливості для досліджень роботи польських спецслужб у демократичних країнах, зокрема в науково-технічній галузі. Ресурси ІНП (включаючи документи з обмеженим доступом) поступово включали матеріали, які раніше зберігалися в архівах і діловодствах Управління Держохорони, Управління внутрішньої безпеки, Управління розвідки, Військово-інформаційної служби, Служби військової контррозвідки та Служби військової розвідки Польщі.

Авторське дослідження ґрунтується на таких методологічних підходах: 1) критичний аналіз текстів документів і консультації щодо їхнього змісту з колишніми функціонерами НТР та спеціалістами з окремих галузей промисловості (електроніка, інформаційні технології, фармація, машинобудування, металургія, енергетика); 2) порівняння інформації про методи і результати роботи НТР з наявними в публічному просторі даними про розвідку інших країн-членів Варшавського договору; 3) екстраполяція даних, отриманих з досліджуваних вибірок, у т. ч. вибірки, що включає понад 200 оперативних і об'єктивних справ НТР, зразки близько 50 особистих справ співробітників розвідки, звітів про обмін розвідувальними даними між Департаментом I МВС ПНР та службами країн-членів Варшавського договору. Звітність НТР перед керівниками МВС ПНР, яку використовував автор, зберіглася майже в повному обсязі за останні два десятиліття існування ПНР і більш вибірково — за 1955—1970 рр. Емпіричні дані, що містяться в розвідувальних документах, дають унікальне уявлення не лише про принципи оперативної діяльності НТР, а й про її фактичні результати. Під

³ Andrew C., Mitrokhin V. *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West*. Penguin Books, Limited, 2018. 1040 p.

час аналізу звітності фінансової та бухгалтерської розвідки використовувались методи індукції та дедукції. Завдяки їм авторові вдалося визначити певні закономірності у формуванні бюджету НТР, а також два основні шляхи та джерела фінансування (рефінансування) її діяльності: відомчий (МВС ПНР) й неміністерські (інші міністерства, планова комісія, урядовий рівень).

Усебічне вивчення діяльності розвідувальної служби ПНР було б неможливим без доступу до цих документів і лише на основі наявних наукових праць, опублікованих у західних країнах до 1991 р. та після холодної війни. Хоча певні оцінки масштабів крадіжки інтелектуальної власності з боку СРСР та інших соціалістичних країн було виявлено в рамках архівних проєктів, що здійснюються на Заході (наприклад, під егідою Конгресу США чи ЦРУ), ці публікації не дають детального уявлення про механізм організації передачі технологій та отримання економічної інформації країнами РЕВ. Хоча західні спецслужби розсекречують деякі документи, це в основному матеріали 1950-х рр. або документи неоперативного характеру.

Найбільш цікавою для автора дослідження є проблема не розвідки як такої, а її взаємодії з економічною сферою та сектором досліджень і розробок. Зібравши відповідні емпіричні дані, М. Сікора показав, що синергетичний ефект цієї взаємодії полягав у забезпеченні промисловості технологіями та економічною інформацією, отриманою через канали розвідки. Першорядне значення тут мала теза, сформульована Крісті Макракіс⁴ щодо науково-технічної розвідки НДР, яку сьогодні історики вважають найдосконалішою поряд з аналогічним підрозділом у службі зовнішньої розвідки КДБ. Ця дослідниця наголошувала, що оцінка ефективності порушень ембарго та незаконної передачі технологій має включати дві складові: 1) якість (ефективність) роботи розвідувальної служби, яка *отримує від держави завдання побудувати канал передачі ноу-хау*; 2) здатність промисловості та науково-дослідного сектору країни *впроваджувати вкрадені технології, корисні моделі, патенти, бланки, технічну та конструкторську документацію*. Крадіжка не дає гарантії успіху. Для держави важливо мати апарат, який підтримує зв'язок із науково-виробничими організаціями (інститутами, науково-дослідними центрами) та її фахівцями. Соціалістичні країни загалом відповідали цій умові, маючи високу частку громадян із вищою технічною освітою, навіть порівняно з країнами ОЕСР, а відтак НТР мала сенс. Однак унаслідок зростання технологічного розриву не лише із Заходом, а й з деякими країнами-членами РЕВ, який став особ-

⁴ Macrakis K. *Seduced by Secrets: Inside the Stasi's Spy-Tech World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 370 p.

ливо помітним у ПНР з кінця 1970-х рр., промисловість ПНР поступово втрачала здатність до засвоєння та адаптації західних технологій.

Результати 10-річного дослідницького проекту автором підсумовано у кількох висновках, які ламають традиційні уявлення про використання розвідувальних служб комуністичними державами:

1. Одержувачами наукової, технічної та економічної документації були насамперед міністерства, відповідальні за виробництво для внутрішнього (цивільного) ринку, в т. ч. споживчого, а частка одержувачів із відомств оборони і безпеки становила до 10 %. Отже, основним бенефіціаром розвідувальних операцій було польське суспільство, оскільки НТР підтримувала ті сектори національної економіки, відставання яких від країн ОЕСР було найбільшим.

2. Одержувачі розвідувальних матеріалів та інформації перебували в ПНР, але СРСР отримував вигоду від деяких операцій, спрямованих на цивільний ринок і військовий сектор, про що свідчить поступове зростання частки СРСР серед користувачів матеріалів польської розвідки. Методи польської розвідки, запозичені в Першого головного управління КДБ, давали змогу успішно обходити стратегічне ембарго країн НАТО: операції здійснювались через посередництво нейтральних країн (Австрія, Швейцарія, Швеція, а пізніше Малайзія, Сінгапур і Китай), які не входили до тих чи інших структур Координаційного комітету багатостороннього експортного контролю (*CoCom*). Розвідка ПНР використовувала там безмитні зони або спеціальні економічні зони для контрабанди обладнання, на яке було накладено ембарго.

3. Нещільна система контролю теж була результатом конфлікту інтересів усередині держав-членів НАТО. Традиції економічного співробітництва Німеччини (і не лише) із СРСР у міжвоєнний період були продовжені в торгових контрактах, підписаних із СРСР компаніями ЄЕС у 1960—1970-х рр., зокрема щодо будівництва інфраструктури для транспортування енергоносіїв.

4. Зміна світових фінансових і товарних потоків у 1980-х рр., обумовлена стрімким розвитком країн Південно-Східної Азії (зокрема Китаю та Малайзії) та одночасним їх перетворенням на ключові напрямки експорту технологічних товарів для західних країн, відкрила НТР Польщі нову перспективу — налагодження контактів із брокерами цих країн на підставі цілком правильного припущення, що через них можна отримувати окремі види технологій.

5. Визначальну роль у розвідувальній діяльності мав людський чинник, оскільки до 1990 р. розвідка ПНР мала мінімальний рівень комп'ютеризації. Технічні засоби для отримання інформації (наприклад, формула радіопередачі інформації з автомобіля, що рухається, або з місця проживання) використовувались дуже рідко. Причиною цього був ве-

личезний обсяг документів, які надходили у двох примірниках або у вигляді мікрофіш, а іноді й магнітних носіїв пам'яті. Характерною особливістю НТР було і залишається те, що вона також отримує інформацію, зафіксовану в матеріальних об'єктах, і організовує контрабанду технологічного обладнання, комплектуючих і сировини. Отже, продуктом її діяльності є не тільки розвідувальна документація.

6. Схема обміну інформацією та координації оперативної діяльності між різними сегментами спецслужб ПНР (відділом захисту наукового сектору, відділом захисту суб'єктів господарювання (економічна безпека) та спецслужбою) включала передачу «підказок» щодо осіб, які можуть бути використані як агенти чи оперативні контакти за кордоном для збирання інформації, і осіб, яких можна використовувати як консультантів і спеціалістів у ПНР для експертно-аналітичної діяльності.

7. Процес відшкодування витрат на завдання розвідки для потреб промисловості був зручною можливістю для отримання додаткових коштів для її оперативної діяльності. На деяких операціях розвідка заробляла гроші й могла їх «реінвестувати». Вони фактично залишалися поза межами офіційного бюджету, хоча в бухгалтерських записях іноді згадуються суми відшкодування.

8. Хоча в період холодної війни саме держави, що вирізнялися технологічною відсталістю, вкладали значні бюджетні кошти в НТР, високорозвинені держави також діяли в цій сфері, але з дещо іншою метою — не здобувати ноу-хау, а визначати рівень розвитку соціалістичних країн. Так, спецслужби США, Німеччини чи Франції займалися отриманням розвідувальної інформації з метою обґрунтування необхідності посилення чи послаблення політики обмеження торгівлі. Отже, у цьому випадку маємо справу з традиційним циклом розвідки. Втім, роботу НТР та її аналогів у країнах Східної Європи можна вважати спецопераціями, оскільки вона була передусім спрямована на здобуття інформації шляхом контрабанди.

9. Розвідкою ПНР створено мізерну кількість компаній в країнах ОЕСР для імпорту обладнання або деталей, на які накладено ембарго, оскільки для цього частіше використовувалися наявні там компанії, що належали західним громадянам. Але така схема не гарантувала безпеку контрабандних операцій, а деякі компанії підозрювалися у контактах із західними спецслужбами. Тому НТР також здійснювалася за кордоном державними засобами та організаціями: зовнішньоторговельними центрами або компаніями зі змішаним капіталом (наприклад, «Polamco» в США). Для кращого прикриття подібної діяльності розвідувальна служба ПНР брала під контроль деякі спільні підприємства (починаючи з 1976 р. згідно з відповідним законодавчим актом), призначаючи їхніх власників або торговельних представників із числа громадян ПНР.

10. Від створення в 1955 р. НТР як окремого підрозділу всередині цивільної розвідки до 1989 р. *спостерігається систематичне, а часом різке і навіть безпрецедентне збільшення чисельності зайнятих у цій галузі розвідки: від близько 200 у 1960 р. до приблизно 1200 у другій половині 1980-х рр. Така тенденція призвела до зростання значення НТР у загальній розвідці*, що свідчить про важливість науково-технічного чинника у забезпеченні безпеки держави. З погляду на це змінюється характер нагляду з боку Служби безпеки МВС Польщі — її функції вже не обмежуються боротьбою з опозиційними політичними настроями, яка традиційно була в центрі уваги істориків. Звичайно, існує небезпека, що захист економічних інтересів держави переросте в захист інтересів приватних осіб. Окрім того, функція захисту економічних інтересів набуває особливого значення в державі з домінуванням усупільненого сектору економіки, як це було в ПНР, і саме цим пояснюються масштаби залучення спецслужб до економічних справ у ПНР.

Знання про спосіб роботи НТР Польщі, отримані з документів розвідувальної служби ПНР, відображають виконання поточних завдань розвідки тієї епохи. З одного боку, інформаційно-комунікаційна революція, яка з 1990-х рр. надала можливість надсилати великі обсяги текстової, графічної та аудіоінформації за допомогою телефонних, супутникових або волоконно-оптичних каналів, справила драматичний вплив на організацію розвідувальних служб і каналів передачі ноу-хау. З іншого боку, спосіб транспортування матеріалізованої інформації у вигляді продуктів, комплектуючих, обладнання не зазнав таких кардинальних змін. Найбільшим викликом для таємних розвідувальних операцій залишається спосіб організації передачі товарів, зокрема через фейкові компанії, використання лазівок у комерційному праві та митних правилах, фальшивих рахунків-фактур, накладних чи декларацій, а також через вільні зони чи податкові райони (у зв'язку з грошовими розрахунками). Найбільш проблематичним виявилось питання мотивації людини до співпраці з іноземними розвідками. Тут критичні зміни відбулися в 1960—1970-х рр., коли у співробітників розвідки країн-членів Варшавського договору зникли ідеологічні мотиви, адже комунізм був скомпрометований внутрішніми розколами й нездатністю до модернізації. Водночас *homosovieticus* дедалі більше ставав схожим на капіталістичну «одномірну людину», життя якої визначається циклом «виробництво — маркетинг — споживання» (Герберт Маркузе). Важко уявити, що патріотичні міркування відіграють сьогодні більшу роль у побудові відносин джерела з розвідкою, ніж дзвінка монета.

Досягнення науково-технічного прогресу дають цінніші ресурси та можливості, ніж кошти, витрачені на створення новітніх технологій.

Тому провідні держави докладають зусиль з метою створення оптимальних умов для розвитку різноманітних науково-технічних програм і дослідницьких проектів. *У зв'язку з цим НТР набуває особливого значення: вона проникає в найновіші наукові таємниці, здатні у перспективі впливати на розвиток людства, чим сприяє роботі наукової галузі, допомагає зекономити матеріальні ресурси й уникнути можливих помилок у процесі виконання тих чи інших досліджень.*

Трансферу технологій додатково заважало американське ембарго на так звані предмети подвійного призначення. Автор книги висуває припущення, що СРСР мобілізував розвідку ПНР як країни-члена РЕВ для масового проникнення в західні науково-виробничі центри з метою отримання технологій, бажаних з економічної точки зору для СРСР (та інших країн РЕВ), аби в такий спосіб обходити торговельні обмеження Заходу. Картотеки науково-технічної розвідки за 1986—1990 рр., які зберігаються у відкритому доступі в ІНП, дали автору можливість детально реконструювати польсько-радянське співробітництво в галузі промислового шпигунства впродовж останніх п'яти років існування РЕВ. Для аналізу використано також завдання-описи, передані з КДБ до розвідки ПНР, польські звіти про зустрічі з представниками російського партнера. Дані, що містяться у цих файлах, дають змогу дізнатися про профіль і кількість контрабандного та обмінного матеріалу, конструкторську документацію, хімічні зразки, комплектуючі, готові пристрої тощо; залучені до операцій країни, державні корпорації чи приватні компанії; досвід найму, обслуговування та оплати агентів, яким обмінювалися обидві сторони.

Найважливіші висновки з аналізу співпраці між розвідувальними службами СРСР і ПНР включають: систематичне зростання масштабів взаємного обміну інформацією; переважання заяв на цивільні технології від СРСР; пріоритетне значення високих технологій (електронних, інформаційних, біологічних, медичних) у взаємному обміні інформацією і менша увага до важкої промисловості та енергетики.

Технологічний розрив між двома політичними таборами став очевидним уже в 1950-х рр. В епоху розрядки комуністичним країнам вдавалося імпортувати деякі життєво важливі технологічні рішення, купуючи виробничі лінії або підписуючи ліцензійні угоди з Францією, Західною Німеччиною чи Великою Британією. Однак високотехнологічні розробки, особливо в галузі автоматичного керування чи енергетики, були захищені приватними компаніями або підпадали під ембарго. Автор книги вважає, що з метою уникнення різноманітних правових обмежень у міжнародній торгівлі СРСР заохочував держави-сателіти до реалізації масштабних нелегальних заходів. Для цього московська розвідка навчала методам науково-технічного шпигунства своїх колег

із Варшави, Праги чи Берліна, а КДБ організував розвідувальні мережі, розробляючи складну систему обміну інформацією.

Автор показав значну роль НТР у забезпеченні сектору охорони здоров'я в ПНР різними видами ліків, особливо антибіотиками, принаймні з другої половини 1970-х рр. Приховане та незаконне отримання рецептур відбувалося за схемою, розробленою у 1960-х рр., яку викладали на курсах підготовки майбутніх офіцерів відділу II/V НТР у Центрі підготовки персоналу розвідки в 1970-х рр. Вона не відрізнялася суттєво від методів, використовуваних іншими відділами НТР. Успішне впровадження здобутих технологій та правильне визначення завдань для відділу II/V були результатом свідомої та несвідомої співпраці не лише співробітників розвідки і найнятих нею осіб, а й низки спеціалістів і чиновників, які не знали про участь органів МВС Польщі у подібних операціях за кордоном. Уся ця заплутана схема крадіжки технологій, хоча й досить ефективна, зрештою була ще одним симптомом економічної та системної кризи держав-членів РЕВ, яка виявилася під час розрядки. Загалом НТР Польщі щороку приносила польському уряду прибуток від кількох до кількох десятків (1950—1960 рр.), а потім від кількох десятків до кількох сотень (1970—1980 рр.) мільйонів доларів. Завдяки їй до Польщі потрапляло технологічне ноу-хау у вигляді технічної, технологічної, конструкторської, експлуатаційної, експертної та іншої документації, а також обладнання.

Ця книга, що є своєрідним практикумом із промислового та економічного шпигунства і читається як захоплюючий детектив, становить значний інтерес для фахівців (істориків, економістів, політологів, інженерів і спеціалістів з інноваційного менеджменту, національної безпеки), які досліджують розвідку загалом та економічне шпигунство зокрема. Вона також розрахована на читачів, котрі цікавляться історією спецслужб, економічного шпигунства, новітньою історією Польщі, історією холодної війни і питаннями на межі технологічної та економічної історії.

Рецензія підготовлена в межах теми НДР «Інтелектуальна власність як складова системи забезпечення національної безпеки» (РК № 0117U005291), яку виконує НДІ інтелектуальної власності НАПрН України.

Одержано 30.03.2023

H.O. Androschchuk, PhD (Economics), associate professor, chief researcher
Research Institute of Intellectual Property
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kazymira Malevycha str., 11, Kyiv, 03680, Ukraine
e-mail: genandro1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0781-9740>

ACTIVITIES OF THE SCIENCE AND TECHNOLOGY
INTELLIGENCE IN PPR: A NEW MONOGRAPHIC
INTERDISCIPLINARY STUDY

The article contains a detailed analysis of a monographic disciplinary study by the Polish scientist Miroslav Sikora (*BlackBox. Wywiad jako instrument transferu technologii i wsparcia decyzji ekonomicznych w PRL 1955—1990*, IPN Katowice — Warszawa, 2021, 1040 s.) dedicated to the activities of science and technology intelligence (STI) in the Polish People's Republic. Brief information about the author and a description of his scientific heritage are presented, the methodology used by him in the process of carrying out the study is disclosed. The author's conclusions on organization, methods and effectiveness of the Polish STI are summarized. The extraordinary thoroughness and factual richness of the publication is noted. It is emphasized that the most interesting problem for the author is not intelligence as such, but its interactions with economic and R&D sectors: having collected relevant empirical data, the author showed that the synergistic effect of such interaction was to supply the industry with technologies and economic information obtained through intelligence channels. Other important results of the study of archival materials on STI activities were the following: a systematic and even unprecedented increase in the employment in this field of intelligence, which indicated the importance of science and technology factor in the national security; the gradual increase in the share of the USSR among the users of Polish intelligence materials; the priority of high technologies in the mutual exchange of information between Soviet and Polish intelligence. It is concluded that the book is of considerable interest for researchers and a wide range of readers interested in the history of special services, economic espionage, the latest history of Poland, the history of the cold war and issues on the verge of technological and economic history.

Keywords: *intellectual property, scientific and technical intelligence, economic espionage, information, design documentation, know-how, technology transfer.*